

1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1. Глобалізація як реальний фактор економічного буття

Сутність глобалізації – формування єдиного взаємозалежного суспільства. В ідеалі вона перетворює сучасний світ, втілює ідею, яка йде з давнини, щодо єдності людської спільноти при збереженні самобутності її життя.

Ідея глобальності світу не нова. Більше двох тисяч років тому її висловлювали давньогрецькі філософи. Носіями ідеї були Христос, Магомет, Будда, генії людства, чия творчість переступила через національні кордони. Проте цивілізація виявилася роз'єднаною за багатьма ознаками: расовими, релігійними, цивілізаційними, мовними, етнічними та ін. Це стало однією з головних причин конфліктів і воєн. Водночас різні племена та народи спілкувалися, вели торгівлю, обмінювалися знаннями і культурами.

Глобалізація в її первинних проявах (проглобалізація) супроводжувала всю людську історію, хоча проходила нерівномірно, зосереджуючись у одному регіоні тієї чи іншої цивілізації. У ХХІ ст. вона вступила у нову фазу еволюційного розвитку, претендує на унікальність явищ і поки що на науковому рівні не отримала комплексної теорії. На сьогодні здійснено дослідження частин явища – міжнародної торгівлі, руху інвестицій, фінансових і валютних ринків, транснаціональних корпорацій тощо. На жаль, кожне з цих явищ аналізується окремо, тоді як глобалізація – процес, що потребує системного підходу.

У практичному розумінні глобалізація світової економіки означає: вихід інтересів господарюючих суб'єктів за державні кордони; створення транснаціональних економічних та фінансових структур; переміщення національних проблем на загальносвітовий рівень, що вимагає врахування господарських інтересів кожного; поєднання ресурсів та формування єдиного економічного простору; створення планетарного правопорядку як умови стабільного розвитку.

Глобальний економічний простір є реальним коли розміщення продуктивних сил, структури інвестицій, виробництва і збуту визначаються з

урахуванням загальної кон'юнктури, а економічні підйоми і спади набувають всесвітнього масштабу.

Протягом останніх десятиліть глобальні процеси все більше витісняють національні економіки. Тривають пошуки нових механізмів регулювання глобалізму процесів у рамках ООН з її розгалуженою системою економічних органів, у Міжнародному валютному фонді, Світовому банку, Світовій організації торгівлі, висувуються проекти більш потужних міжнародних структур, включаючи створення Світового уряду.

Звичайно, національні держави збережуться ще невизначено тривалий час, але у іншій «іпостасі» – в якості однієї з ланок все більш ускладненого механізму, який регулює глобальні економічні та інші відносини. В подальшому процеси глобалізації ускладнюватимуться, а тому в Україні головним напрямком розвитку повинно стати підвищення рівня її геополітичної та гео економічної безпеки. Це підтверджують два з половиною десятиліття самостійного існування держави, події у Криму і на Сході. Проблеми потребують окремих логічно завершених наукових досліджень і практичного вирішення у руслі обґрунтованих рекомендацій [35, с. 28-34].

У структурному плані глобальний ринок об'єднує національні, транснаціональні і міжнародні ринки, а також факторні і ринки товарів, послуг, інвестицій, інновацій (рис. 1.1).

Становлення глобального ринку ускладнює конкуренцію. Послаблення держави як основного структурного елемента світової економіки супроводжується зростаючим впливом транснаціональних корпорацій, мегарегіональних блоків, міжнародних організацій, окремих видатних особистостей, неформальних груп та інше. Формуються нові взаємозв'язки, що, у свою чергу, обумовлює необхідність теоретичних узагальнень та ідентифікацій.

Серед міжнародних організацій особливе місце займають так звані глобальні, членами яких є більшість країн світу. Наприклад, Організація Об'єднаних Націй нараховує 192 країни-члени, Міжнародний валютний фонд – 187, Світова організація торгівлі – 153.

Їх формат передбачає наявність країн з відмінними інтересами, зовнішньоекономічними пріоритетами, потенціалом, що створює передумови для отримання різного рівня результатів від участі.

Глобальна економічна криза 2008-2009 рр. суттєво вплинула на зовнішньоекономічні відносини країн. Економічний спад зумовив активізацію протекціоністських сил, у результаті чого вживалися різноманітні неузгоджені заходи щодо регулювання зовнішньої торгівлі замість скоординованих на міжнародному рівні дій для розв'язування проблем. У 2008 році уряди розвинутих країн і країн, які розвиваються, запровадили

близько 280 протекціоністських заходів, з яких більшість – країни першої двадцятки, що теоретично виступають за торгівлю без обмежень. Якщо з листопада 2008 року країни двадцятки застосували 2/3 всіх дискримінаційних заходів, то з кінця 2009 року (початок оздоровлення світової економіки) – вже чотири з п'яти.

Рис. 1.1. Сегментація глобального ринку

Джерело: [43, с. 87], доопрацьовано автором

В умовах суперечливих процесів на фінансових ринках, коливання валютних курсів все більше проявляється фінансова нестабільність, причини якої полягають у лібералізації, інтенсифікації міжнародного руху капіталу. Водночас від стану міжнародних фінансових та валютно-кредитних відносин у значній мірі залежить стабільність глобального розвитку [43, с. 187-275].

Суперечливість глобалізації проявляється у такому:

– з однієї сторони – ідентифікація взаємопроникнення національних економік, злиття та укрупнення господарських систем і міжнародних ринків, формування глобальних економічних союзів, створення наднаціональних органів управління;

– з іншої – зростання фрагментів світового економічного простору, урізноманітнення траєкторій національного господарського розвитку, локалізація економічної активності, посилення культурної диференціації народів, поглиблення асиметрії розвитку.

Періодично взаємозв'язки між елементами глобальної господарської системи поглиблюються внаслідок локалізації економічних взаємовідносин у формі макрорегіональних угруповань, економічного націоналізму окремих країн, витіснення найбідніших держав на узбіччя постіндустріального суспільства.

Аналіз провідних тенденцій розвитку сучасної світогосподарської системи засвідчує, що своєрідною реакцією на виклики глобалізації й водночас однією з її рушійних сил є регіональна інтеграція – процес формування міждержавних утворень різного типу, насамперед регіональних торговельних угод – щодо вільної торгівлі та митних союзів. У сучасному світі майже не залишилося країн, не охоплених такими процесами.

Більшість утворень сконцентровані в Європі. У світі діє 80 регіональних угруповань. На три з них – ЄС, НАФТА, АТЕС – припадає 79% світового ВВП і 75% експорту. Темпи зростання ВВП таких угруповань у 1,5 разу перевищують аналогічний світовий показник.

Переважає більшість країн світу одночасно входять до глобальних та регіональних утворень, у зв'язку з чим важливого значення набуває проблема співвідношення глобалізації і регіоналізації.

Аналізуючи суперечливість процесів глобалізації, Дж. Ю. Стігліц звертає увагу на те, що за останнє десятиріччя ХХ ст. людей, які живуть у бідності (менше ніж на 2 дол. США в день), стало більше на 100 млн, у той час як загальносвітовий дохід зростає у середньому на 2,5% за рік. Це означає, що глобалізація не призвела до зниження рівня бідності [48, с. 23].

Новою тенденцією створення глобальних та поглиблених національних суб'єктів господарювання є кластеризація. Сучасна наука трактує кластери як групи взаємопов'язаних господарських систем, мережі незалежних фірм разом з їх постачальниками, творцями новітніх технологій, до яких входять університети, науково-дослідні інститути та ін. Класичним прикладом ефективного кластера є Силіконова долина, заснована у США у 1990 р. завдяки об'єднаній діяльності працівників місцевої влади та Стенфордського університету. Сьогодні там функціонує майже 20000 венчурних компаній, у яких працюють 2,5 млн осіб [40, с. 71-83].

У 90-ті роки ХХ століття глобалізація стала важливим фактором успіхів для розвинених країн. Проте її вплив на інші країни і регіони виявився досить неоднозначним. Як позитив, це стимулювало вибіркочу модернізацію економіки, прискорений розвиток експортоорієнтованих галузей, впровадження західних стандартів у виробництво та управління. Водночас національні завдання стали похідними, загострилися екологічні і соціальні проблеми, поглибилися суперечності між двома групами країн [40, с. 185].

В контексті характеристики наукових шкіл глобалістики вважаємо за необхідне зупинитися на дослідженнях Римського клубу. Завдяки його діяльності термін «глобальні проблеми» було введено у наукову літературу. Результати роботи Римського клубу викликали сенсацію, оскільки автори дійшли до висновку, що при збереженні існуючих тенденцій науково-технічного прогресу та глобального економічного розвитку протягом першої половини ХХІ століття ми повинні очікувати на катастрофу. Вони рекомендували перейти до «нульового» зростання.

Головний глобальний конфлікт сучасності полягає у тому, що світ розділився на частини, кожна з яких належить до різних формацій: доіндустріальної, індустріальної та постіндустріальної. Крім того, в умовах глобалізації соціальні функції держави послаблюються. Соціальний вибір людини стає глобальним за своїм характером. Це підриває внутрідержавну солідарність громадян як основу існування титульних націй та країн у світовому просторі.

Проблеми глобалістських процесів у сучасному світовому господарстві узагальнені на рис. 1.2.

У 2012 році найбільш глобалізованими країнами світу визнані Австрія, Бельгія, Данія, Канада, Португалія, Нідерланди, Швейцарія, Швеція, Фінляндія та Угорщина. Сполучені Штати Америки, які, у нашому розумінні ситуації та суті глобалізаційних процесів, повинні бути лідером, знаходяться на 27 позиції. При цьому рівень їх економічної глобалізації відповідає 57-у місцю у зв'язку із досить скромними торговельними зв'язками та скороченням прямих іноземних інвестицій. За рівнем політичної глобалізації країна займає 14 місце, соціальної сфери – 25. Це зрозуміло – США, як величезна держава з високим рівнем доходів населення, у значній мірі самозабезпечена і має потужний внутрішній ринок.

Китай – нинішній світовий лідер за темпами зростання – посів 63 позицію, незважаючи на засилля його товарів на міжнародних ринках. Складові скромного результату: глобалізація економіки – 97 позиція, політики – 38, соціальної сфери – 82. Китайська економіка також прагне розвиватися через внутрішнє споживання.

Рис. 1.2. Місце глобалізаційних процесів у розвитку світового господарства та національних економік

Джерело: [12, с. 25], доопрацьовано автором

Дані приклади ще раз підкреслюють, що глобалізація є далеко не панацеєю від проблем країн ринкової економіки і не завжди приносить високі результати.

Україна знаходиться на 46-му місці (глобалізація економіки – 70 позиція, політика – 41, соціальні потреби – 64) [12, с. 21-26].

Виходячи лише з реальної ситуації, не вдасться чітко й однозначно окреслити різновекторні параметри майбутньої глобальної організації життєдіяльності людей і країн. Тому актуалізувалася потреба у подальшому теоретичному опрацюванні взаємовідносин всіх фігурантів глобальної економіки.

Вивчення теоретичних засад прогнозування стану економічних явищ і процесів було проведено за допомогою:

- фундаментального аналізу – Ф. Блок, Б. Грем, Д. Додд, І. Закарян, Г. Кім, С. Котл, Р. Мюррей, С. Тернер, М. Томсет, М. Хаертфельдер;
- кількісного аналізу – Башельє, Грехем;
- технічного аналізу – Ч. Доу, Е. Найман, Н. Нісон, Дж. Швагер, Еліот, Де Марк, Фібоначчі;
- економіко-математичного моделювання – П. Сімп, Р. Фриш [43, с. 288-289].

Доцільно розглянути державне регулювання економіки в умовах глобалізації.

Його складові можливо розмежувати таким чином:

1. Правове забезпечення існування економічного простору держави. Даний напрям є основним системоутворюючим фактором її діяльності, реалізація якого можлива завдяки створенню необхідної нормативно-правової бази.

2. Грошово-кредитне забезпечення фінансового сектора, що проявляється у здійсненні емісії грошей, фінансово-кредитній підтримці банківських установ.

3. Компенсація недоліків ринкового саморегулювання через державне регулювання економіки країни.

Вони мають два вектори реалізації, один з яких спрямований на внутрішнє середовище, а інший – зовнішнє. Перевага одного з напрямків проявляється у залежності від зміни умов і потреб держави на даному етапі. До функцій, що мають внутрішню спрямованість, відносяться економічна, соціальна та політична. Єдиною функцією, що має зовнішній напрям, є міжнародна, яка невід’ємно пов’язана із внутрішніми та створює свої додаткові характеристики.

Таким чином, як підсумок цієї частини дослідження, Україна у своєму функціонуванні невіддільна від глобальних процесів, що впливають на її

розвиток [44, с. 40-41]. Дані процеси проникають у внутрідержавні відносини через економічні, інформаційні, правові та інші канали. Держава вимушена модернізувати свої функції. Вона стає глобальним підприємцем, створюючи державні банки, біржові компанії, оптові торгові корпорації, а також приймає участь в організації зовнішньоторговельних зв'язків, регулюванні валютних курсів та інше.

Трансформується статус національних держав:

- через активізацію глобальних та регіональних рухів самих держав стає дедалі більше;

- втрачається колись повна влада над економікою, політикою й культурою своїх народів і, відповідно, право представляти їх на міжнародній арені;

- відбуваються зміна характеру і змісту державної діяльності. Держави все більше займаються глобальними проблемами (злочинність, зміна клімату, епідемії, бідність, раціональне використання природних ресурсів);

- у соціальному житті держави орієнтуються на забезпечення потреб особистості, охорону її прав, дослідження інтересів різних соціальних, етнічних та інших груп суспільства.

Ослаблення національно-державного суверенітету й подальше триватиме і потребуватиме створення та розширення можливостей для дій на наднаціональному рівні. Безпека громадян, їх добробут багато в чому залежать від діяльності міжнародних інститутів.

Разом з тим сьогодні роль держав у світі залишається достатньо важливою. Вони є основними суб'єктами національної економічної політики, координують її напрямки, приймають участь у міжнародних організаціях, номінально самостійно функціонують у економічному просторі [2, с. 91-93].

Дослідженням сутності і значення офшорних зон займається багато науковців, а також урядів на практичному рівні, проте дана проблематика потребує постійної уваги з огляду на зміни у їх структурі та діяльності. Історія зародження прототипів сучасних офшорних зон сягає першого тисячоліття до нашої ери і триває до сьогоднішнього дня. В тій чи іншій формі простежуються способи активізації міжнародної торгівлі, залучення іноземних капіталів через створення на частині територій країн особливих, сприятливих у податковому відношенні, умов господарювання.

Капітал за рахунок деяких офшорних зон надано у таблиці 1.1. Після 2011 року їх відносна частка у загальному капіталі залишалася майже однаковою.

На сьогодні виділяють п'ять дислокацій офшорних зон, хоча є і деякі інші неофіційні території:

- Європейська – Андорра, Кіпр, Гібралтар, Гернсі, Ліхтенштейн, Мальта, Монако, острів Мен, Нормандські острови;
- Карибська – Ангілья, Антигуа і Барбуда, Аруба, Багамські острови, Барбадос, Беліз, Бермудські острови, Віргінські острови (США), Домініка, Монтсеррат, Кайманові острови, Гренада, Сент-Вінсент і Гренадіні, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія;
- Азіатсько-Тихоокеанська – Вануату, острови Кука, Лабуан, Науру, Самоа, Тонга;
- Африканська – Сейшельські острови, Ліберія, Маврикій;
- Близький Схід – Бахрейн, Дубай, Ліван.

Таблиця 1.1

Капітал за рахунок деяких офшорних зон

Країна	Відкрито рахунків, млрд дол. США			Абсолютне відхилення, млрд дол. США		Відносне відхилення, %	
	2009	2010	2011 (на 1.07)	2010- 2009	2011- 2010	2010- 2009	2011- 2010
Загалом	4385,4	4203	4195,9	-182,4	-7,1	-4,16	-0,17
Багамські острови	436,2	519,7	527,2	83,5	7,5	19,14	1,42
Бермудські острови	8,9	11	11,9	2,1	0,9	23,60	7,56
Бахрейн	179,6	176,4	154,9	-3,2	-21,5	-1,78	-13,88
Кайманові острови	1755,9	1761,7	1656,4	5,8	-105,3	0,33	-6,36
Кіпр	112,1	93,5	93,1	-18,6	-0,4	-16,59	-0,43
Острів Мен	81,2	74,7	75	-6,5	0,3	-8,00	0,40
Люксембург	903,3	761,4	847,2	-141,9	85,8	-15,71	10,13
Швейцарія	908,2	804,6	830,2	-103,6	25,6	-11,41	3,08

Джерело: [3], доопрацьовано автором

Розміщення офшорів поблизу від головних фінансових центрів і джерел руху капіталу сприяло їх перетворенню у потужні розподільчі центри глобальних фінансових потоків.

Водночас завдяки Інтернету та сучасним засобам зв'язку багато офшорів, створених пізніше, не настільки прив'язані до світових центрів ділової активності.

Діяльність у офшорах посідає значне місце серед зовнішньоекономічних операцій України. Законодавство нашої країни не забороняє створювати компанії у офшорних зонах. Обсяги операцій щороку збільшуються. Основною причиною цього є недосконала система оподаткування в державі.

Україна входить до числа 30 країн з найсприятливішими для офшорів умовами. Найбільш активно відбувається взаємодія з такими офшорними зонами як Кіпр, Віргінські острови та Швейцарія. Переважну частку інвестицій, які надходять в нашу державу, становить реінвестований український капітал.

Офшорні зони при еволюції під впливом глобалізаційних процесів у економіці зазнали значних кількісних та якісних змін і стали ще більш прибутковими для суб'єктів господарювання, що, у свою чергу, зумовлює необхідність вдосконалення законодавчої бази та посилення державного контролю за їх функціонуванням з метою уникнення протиправних дій.

Визначити, якими будуть офшорні зони у майбутньому глобалізованому світі, досить важко. Проте можна спрогнозувати, що їх діяльність стане легалізуватися, а на зміну «чорним офшорам» прийдуть цивілізовані територіальні структури, які ставитимуть за мету фінансову діяльність у межах закону [3, с. 16-18].

Економічне поєднання підприємств у сучасних умовах представлено інтеграційними корпоративними структурами і є однією з важливих тенденцій розвитку. Великі структури складають свого роду каркас розвинених країн світового господарства у цілому, підвищують ступінь макроекономічного регулювання виробництва, вносять стабільність у співробітництво, забезпечують конкурентоспроможність національних економік.

Розвиток інтегрованих корпоративних структур дозволить Україні оптимізувати використання фінансових ресурсів й інвестувати їх в найбільш ефективні, пріоритетні проекти і галузі, посилити позиції вітчизняних виробників на національному та світовому ринках, підвищити інвестиційну та інноваційну активність в економіці [45].

Проте досвід минулих років засвідчує, що інтегровані корпоративні структури (ТНК), незважаючи на економічну могутність і масштаби діяльності, також страждають від наслідків глобальних фінансово-економічних криз, конкуренції, слабкого менеджменту. Їх неспроможність призводить до руйнівних соціально-економічних наслідків як для країн базування, так і приймаючих країн. Дана проблема вимагає розробки ефективних інструментів та методів діагностики фінансового стану

корпорацій, виявлення потенційних глобальних криз, створення теоретичного підґрунтя для проведення таких робіт [46, с. 60].

Проблемними питаннями трансферу капіталів у межах світової економічної системи займалися відомі теоретики Р. Ролл, М. Сіроуел, Д. Равенскрафт, Ф. Шерер, С. Маркідес, С. Ітнер, Т. Лугран та інші.

Формування тенденцій трансферу і злиття активів у межах глобальної економіки здійснюється на основі укрупнення виробництв, посилення прямих іноземних інвестицій і створення нових транснаціональних корпорацій. Аналізуючи світовий досвід, можна виділити наступні причини трансферу та злиття фінансових і капітальних активів ТНК (основного феномена глобалізації) в межах світової економіки:

1. Диверсифікація виробництва, тобто можливість використання надлишкових ресурсів, що допомагає урізноманітнювати товари і послуги.

2. Отримання синергетичного ефекту від взаємодоповнюючої дії активів двох або кількох підприємств, сукупний результат якої значно перевищує суму результатів окремих зусиль цих суб'єктів господарської діяльності.

3. Чинне податкове законодавство часто стимулює злиття і поглинання через зниження податків або отримання податкових пільг.

4. Відбувається формування умов монополізації ринку для виграшу компанії при ціновій та неціновій конкуренції [10, с. 38].

Сучасний етап трансферу та злиття інвестицій і активів у глобальній економіці характеризується прискореним розвитком із кінця ХХ ст. Транснаціональними корпораціями здійснюється динамічна політика в області капіталовкладень і науково-дослідних робіт у міжнародному масштабі. Вони проникають у високотехнологічні, наукомісткі галузі виробництва, які вимагають значних інновацій та висококваліфікованого персоналу. При цьому помітно проявляється тенденція до монополізації галузей. Збільшуються інвестиції у сферу послуг і наукоємних виробництв (за оцінками експертів ЮНКТАД, понад 2/3 прямих іноземних інвестицій ТНК). Одночасно нарощується їхня частка у видобувній промисловості, сільському господарстві та ресурсоємному виробництві [13, с. 67].

В умовах інтернаціоналізації економіка будь якої країни пов'язана зі світовим господарством. Тому економічний розвиток у національних рамках та зовнішньоекономічні зв'язки нерозривно поєднані між собою. Це повністю відноситься і до країн з перехідною економікою, зокрема України.

Основою розвитку процесу транс націоналізації вітчизняних підприємств, на нашу думку, мають стати: науково-технічні розробки або технології; кадровий потенціал; виробнича інфраструктура; створення українських ТНК в постсоціалістичних та пострадянських країнах.

Повертаючись до загальносвітових підходів, серед наукових праць, у яких досліджуються теоретичні аспекти співробітництва та партнерства компаній, а також отримані ними конкурентні переваги, необхідно відзначити роботи, що їх виконали такі зарубіжні вчені: М. Аокі, Дж. Анастополус, А. Бранденбургер, А. Де Геус, Г. Бланк, О. Вільямсон, Дж. Донінг, Р. Коуз, Дж. Ніоче, Д. Тіс, Г. Хубер, Й. Шумпетер та інші [53, с. 11-14].

Щодо діяльності вітчизняних ТНК, їх функціонування значно відрізняється від теоретичних постулатів і характеризується:

- перебуванням в менш жорстких умовах порівняно з іноземними ТНК з точки зору конкурентних переваг, які обмежуються дешевими робочою силою та енергоносіями;

- низькою концентрацією ТНК у високотехнологічних галузях. Більшість з них належать до металургійної та харчової промисловості, які за світовою класифікацією відносяться до низькотехнологічних виробництв;

- амбіціями, що полягають у купівлі іноземних активів із мінімальними витратами на переоснащення, модернізацію підконтрольних підприємств за кордоном, що не сприяє їхньому інноваційному розвитку.

Найбільші українські ТНК показані у таблиці 1.2.

Особливе місце серед корпорацій займають нафтогазові ТНК. Незважаючи на обмежену кількість, вони виконують важливі функції. Це пояснюється тим, що в умовах глобалізації посилюються геоекономічне та геополітичне значення енергетичного фактору розвитку. Поточні і перспективні оцінки енергоспоживання показують, що за умов переважання сучасних технологій, ефективну заміну яким поки що не знайдено, нафта та газ і в недалекому майбутньому залишаться основними джерелами енергії. При цьому світові ринки вуглеводних енергоресурсів мають свої тенденції розвитку відносин між країнами-виробниками і країнами-споживачами нафти та газу.

Ринки нафтопродуктів розміщені у п'яти основних регіонах: Північній Америці, Західній Європі, Середземномор'ї, Персидській затоці, країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Під впливом глобалізації і внаслідок зростання геополітичних проблем, враховуючи завдання безпеки, формуються нові тенденції розвитку енергетичного ринку. Посилюється енергетична складова економічного розвитку як на національному, так і на міжнародно-регіональному та глобальному рівнях. Для більшості країн світу, у тому числі України, питання надійного енергозабезпечення економіки є основою внутрішньої і зовнішньої політики. Вони суттєво впливають на інтеграційні мотивації та практичні дії, визначаючи конкурентоспроможність товарів на глобальному ринку.

Таблиця 1.2

**Найбільші українські ТНК та їх іноземні філії за видами
промислової діяльності**

Назва українських ТНК	Іноземні філії українських ТНК	Країна – реципієнт українських інвестицій	Частка володіння акціями (%)	Вартість інвестиційної угоди (млн дол. США)
1	2	3	4	5
Металургія й оброблення металу				
СКМ	Металотрейдер Leman Commodities SA	Швейцарія	100	н/д
	Металопрокатний завод Ferriera Valsider SpA	Італія	60	100
ІСД	Металургійний комбінат Dunaferr	Угорщина	79,48	474
	Меткомбінат HutaCzestochowa	Польща	90	334
	Металопрокатний завод Diosgyori Acelmuvek Rt. (DAM SteelRt.)	Угорщина	50	26,4
	Хшанівський вогнетривкий завод Lorenc	Польща	н/д	н/д
	Centrostal Bydgoszcz	Польща	42	н/д
Інтерпайп	Могилевський металургійний завод	Білорусь	49	н/д
	Євромантан	Болгарія	н/д	н/д
Група Приват	Завод феросплавів HighlandersAlloys LLS	США	100	н/д
	Алапаєвський металургійний завод	Росія	100	н/д
	Feral	Румунія	н/д	н/д
	Ferman ProductionInc	США	н/д	н/д
АвтоКрАЗ	Феросплавний завод Skopski Legury	Македонія	н/д	н/д

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4	5
Хімічна та нафтохімічна промисловість				
Група Приват	Алтай-кокс	Росія	н/д	н/д
	Азот (Березняки)	Росія	20	н/д
Харчова промисловість				
Укрпромін- вест	Липецька кондитерська фабрика	Росія	78,16	н/д
	Klaipėdos konditerija	Литва	н/д	20
Конті	Кондитер-Курськ	Росія	н/д	
КМТ	Ставропольський масложиркомбінат	Росія	50	н/д
Машинобудування				
Укравто	Автомобільний завод	Польща	19,9	
Укрпром- інвест	Гомельський авторемонтний завод	Білорусь	н/д	н/д

Джерело: [53], доопрацьовано автором
н/д – немає даних

За оцінками Міжнародного енергетичного агентства, оприлюдненими у щорічному огляді «World Energy Outlook 2012», за сценарієм «Нової енергетичної політики» до 2035 року передбачається зростання світового попиту на енергоресурси на 30%, а в Китаї, Індії, країнах Близького Сходу воно становитиме 60%.

Енергетичному комплексу України притаманні такі регресивні ознаки:

- технологічні – фізичне спрацювання основних виробничих фондів, низький рівень базового обладнання, недостатня глибина переробки нафти, незадовільна якість нафтопродуктів, слабкий розвиток нафтохімії;
- організаційно-економічні – незначні прибутковості та рівень бюджетних платежів національних нафтогазопереробних корпорацій;
- маркетингові – переважання імпортерів і постачальників за відсутності чітких законодавчо визначених конкурентних засад у галузі.

За таких умов стратегії нафтогазових корпорацій повинні орієнтуватися на внутрішні і зовнішні інвестиції з метою:

- вироблення загальнодержавної політики споживчої та екологічної орієнтації;
- вирівнювання конкурентних умов діяльності вітчизняних виробників та імпортерів;
- модернізації нафтопереробних заводів;
- ефективного експорту продукції;
- удосконалення загального законодавства та галузевих стандартів на продукцію;
- виробництва високорентабельних продуктів із відповідністю європейським стандартам якості для задоволення потреб внутрішнього і зовнішнього ринків;
- створення незалежної системи контролю за якістю [53, с. 25-30].

При аналізі міжнародних інвестиційних стратегій транснаціональних корпорацій визначено кілька форм проникнення на ринки і розширення бізнесу у економіці країн, які розвиваються (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Форми проникнення ТНК на зарубіжні ринки

№	Підхід	Форми
1	Національний	експорт
1.1		угода про дистрибуцію
1.2		ліцензування
1.3		
2	Глобальний	спільне підприємство
2.1		часткова акціонерна участь
2.2		відкриття представництв
2.3		філії
2.4		злиття та поглинання
2.5		інвестування з «нуля»
2.6		стратегічні альянси
2.7		

Джерело: розроблено автором

При вивченні міжнародної інвестиційної діяльності ТНК розвинених країн встановлено, що у кожній тривалій час існуючої великої корпорації з глобальною стратегією можна виділити стадії розвитку, які приблизно дорівнюють одна одній за своїм значенням:

- створення корпорації та її закріплення на внутрішньому ринку;

- перетворення у постійного учасника зовнішньоекономічних відносин;
- освоєння виробництва товарів на зовнішніх ринках;
- посилений розвиток міжнародної інвестиційної діяльності;
- утворення потужної глобальної ТНК.

Дослідження закономірностей глобальних економічних криз та розробка оптимальних варіантів щодо усунення негативних наслідків їхнього впливу на економіку країн не втрачає своєї актуальності. Необхідно удосконалювати державну антикризову політику не тільки під час їх настання, а й у періоди стабільності з метою розробки превентивних заходів.

Важливу роль у дослідженні криз та антикризового регулювання відіграють праці таких зарубіжних вчених як А. Веласко, Ч. Виплош, Р. Дорнбуш, Б. Ейхенгрін, Г. Кальво, Г. Камінські, Е. Роуз та ін.

Існуючі дослідження здебільшого присвячені розгляду передумов та етапів розвитку, узагальненню механізмів розгортання. Водночас, як показали події 2008-2009 рр., цього недостатньо для вироблення ефективної системи заходів, що дозволятимуть зменшити наслідки впливу кризи на національні економіки і нададуть змогу запобігти, принаймні уповільнити, перехід локальних криз у глобальну.

Дослідження, присвячені закономірностям перетворення локальних економічних криз у регіональні, а потім глобальні, свідчать, що серед каналів поширення кризових явищ найбільш активним є фінансовий, що пов'язано із активізацією розвитку фінансових ринків та фінансовою глобалізацією другої половини ХХ – початку ХХІ століть. На економіку України глобальна криза мала суттєвий вплив, що засвідчує динаміка ВВП. У 2009 р. він скоротився до рівня 85,6% по відношенню до попереднього періоду. За 2011 р. ВВП порівняно з попереднім роком знову скоротився до кризового рівня, що стало свідченням настання другої хвилі кризи, яка, водночас, мала локальну природу і була обумовлена внутрішніми чинниками. До таких чинників можна, зокрема, віднести зростання зовнішньої заборгованості, що, у свою чергу, негативно впливає на інвестиційний клімат в країні та структуру зовнішньої торгівлі. Подібні тенденції, посилені тимчасовою втратою Криму і подіями на Сході України, призвели до значного падіння ВВП у 2014 та 2015 роках.

Основні спрямування заходів щодо подолання зазначених явищ:

- інструменти промислової політики;
- стратегічні програми розвитку окремих галузей, направлені на реструктуризацію національного виробництва та перехід до інноваційно-інвестиційної моделі економічного розвитку;

- створення сприятливих умов для прямих іноземних інвестицій;
- підвищення стійкості фінансового сектора [17, с. 84-85].

У своєму розвитку Україні потрібно використовувати не тільки теоретичні напрацювання і практичний досвід розвинених країн ринкової економіки, а і деякі результати роботи країн пострадянського простору, зокрема Республіки Білорусь, що в умовах певної ізоляції та відсутності демократичних устоїв у загальноприйнятому розумінні досягла вражаючих результатів і у даний час посилено працює, щоб процеси глобалізації стали не додатковими ризиками, а ресурсами економічного зростання.

За 2000-2011 рр. валовий внутрішній продукт Білорусії виріс більш ніж у 2,1 рази, ВВП на душу населення в доларах США згідно з паритетом купівельної спроможності – майже у три рази. При таких темпах країна змогла одночасно виконати соціальні зобов'язання перед населенням і наростити інвестиції у майбутній розвиток. Згідно інформації МВФ, в останнє десятиріччя «скорочення рівня бідності у 8 разів стало вражаючим». Як наслідок, Білорусія демонструє один з найнижчих рівнів бідності в регіоні.

Відповідно до висновку МВФ, «Високі темпи зростання Білорусії є, перш за все, результатом стабільно високих інвестицій». Країна має статус одного з лідерів щодо показника валового накопичення основного капіталу, займаючи 7-е місце у світовій спільноті. За 11 останніх років обсяги інвестицій у основний капітал зросли майже в 4,7 рази. Держава вклала біля 30,0 млрд дол. США у промисловість, 40,0 млрд дол. – в агропромисловий комплекс, 20,0 млрд дол. – у інфраструктуру.

Активна модернізація дозволила без значного спаду виробництва пережити кризу і забезпечити стабільно позитивну динаміку зростання. Обсяги випуску промислової продукції за 10 останніх років збільшилися у 2,5 рази.

В країні визначені пріоритети модернізації – високоефективні проекти, інвестування у виробництво і технології. Вибрано шлях реалізації пріоритетів – активне залучення приватного бізнесу в особі національних інвесторів і транснаціональних корпорацій при тому, що держава створює сприятливі умови для всіх учасників процесу – як приватних, так і державних. Позитивні результати цього напрямку розвитку у своїх країнах довели на практиці Людвіг Ерхард, Маргарет Тетчер, Лі Куан Ю та деякі ін. лідери [52, с. 35-36].

Одними з особливостей поведінки держав в умовах глобалізації та головних закономірностей розвитку суспільно-політичних відносин на світовому рівні є те, що міжнародні контакти не мають впорядкованого характеру через асиметричний розвиток суб'єктів господарювання і нерівномірний розподіл ресурсів [49].

Україна втягнута у глобальні процеси, а тому її економічну політику треба формувати відповідно до факторів глобалізації, щоб знешкодити можливі негативні наслідки і використати вигоди від світогосподарської інтеграції. Вирішення цих проблем має вивести державу на новий рівень економічного розвитку, зміцнити зв'язки з країнами світу і приблизити перспективи участі у основних європейських організаціях та спільнотах.

У 80-х – 90-х роках ХХ ст. у світових економіці та політиці відбулася подія надзвичайного значення – держави планової економіки різко і одночасно перейшли на її ринкове реформування. Аналітики об'єднали посткомуністичні країни в групу держав з перехідними економічними системами (транзитивних країн), куди включено 28 країн з населенням, що перевищує 300,0 млн чол. Характерні особливості держав, які перейшли до ринкової економіки, полягають у деформованому розвитку їх промисловості, диспропорціях у співвідношенні виробництва засобів виробництва й товарів широкого вжитку, що призвело до неузгодженості окремих секторів економіки, фактичної стагнації таких галузей як сільське господарство, значного підставлення науково-технічного розвитку від рівня передових країн світу.

Як засвідчують дані (табл. 1.4), зазначена група країн, маючи населення у 2,4 рази менше, ніж у розвинених країнах, виробляє ВВП менше у 8,8 разів. Частка перехідних країн у експорті товарів та послуг менша у 15,6 разів, що вказує на незначну ступінь інтегрованості у світове господарство.

Таблиця 1.4

Деякі найбільш важливі показники країн, 2013 р.

Групи країн	Кількість країн	ВВП, %	Експорт товарів та послуг, %	Населення, %
Високорозвинені країни	92	55,7	74,8	15,4
Країни, що розвиваються	125	38	20,3	78,2
Транзитивні країни	28	3,3	4,8	6,4

Джерело: [38, с. 10], доопрацьовано автором

Водночас перехідні країни теж не однорідні. Їх доцільно розділити на три групи із різними можливостями участі у глобальних процесах.

У першу групу входять країни Балтії, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, де склалися сприятливі умови для подальшого розвитку.

Друга група представлена балканськими державами (окрім Словенії), що не мали розвинутої промисловості. Крім того, воєнні події, які відбувалися на територіях більшості з них, не могли не позначитися на стані економік й створенні передумов для участі у глобалізації. Проте водночас ці країни, діючи в командно-адміністративній економіці, у значній мірі зберегли приватний сектор, що прискорило процес ринкових перетворень і скоротило період рецесії.

До третьої групи перехідних країн увійшли республіки колишнього СРСР за винятком Балтії. Завдання розбудови ринкової економіки у цьому регіоні виявилися виключно важкими. Проблеми третьої групи характерні і для України. Особливості її історичного розвитку, структура економіки обумовили довготривалу кризу у ході ринкових перетворень. Скорочення виробництва позначилось на рівні добробуту населення. Відбулось значне зменшення споживання продуктів харчування і товарів тривалого вжитку, посилилась нерівномірність розподілу доходів.

Необхідними для України на даному етапі в умовах глобалізації є:

- захист внутрішнього ринку через важелі митної політики;
- підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробника шляхом стимулювання науково-технічного та виробничого секторів;
- покращення інвестиційного клімату;
- контроль над трудовою міграцією, збільшення привабливості праці на вітчизняних підприємствах;
- активна взаємовигідна співпраця зі світовими глобалістськими структурами [38, с. 10-15].

Інтеграція у Європейський Союз проголошена пріоритетом зовнішньої політики України. Ще у 1998 р. було затверджено «Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу», якою передбачено формування і здійснення регіональних програм співпраці з ЄС як невід’ємних складових Національної програми інтеграції до Європейського Союзу. Ці ж питання освітлені у економічній частині угоди між Україною і ЄС, імplementованої у 2015 році.

Міжрегіональна співпраця – це відносини між регіонами у сферах економіки, політики, культури, освіти, охорони природи тощо. Учасниками співпраці у зовнішньоекономічній діяльності є регіони як частини різних країн. В управлінні міжрегіональною співпрацею виділяють чотири рівні:

- міжнародний – реалізується політика загальноєвропейських інтересів;
- міждержавний – національні інтереси узгоджуються із загальноєвропейськими;

– регіональний – реалізується національна політика співпраці з урахуванням зацікавленості регіонів;

– локальний – передбачаються конкретні відносини між суб'єктами регіонів.

Найбільш поширеними організаційними формами міжрегіональних зв'язків, де регіони виступають як повноцінні суб'єкти, є такі: єврорегіони; спеціальні (вільні) економічні зони і території пріоритетного розвитку (ТПР) у прикордонних регіонах; міжнародні транспортні коридори.

На сучасному етапі інтеграції важко переоцінити значення міжрегіональної співпраці. Зі вступом Польщі, Угорщини та Чеської Республіки до Європейського Союзу західний кордон України став зовнішнім кордоном ЄС. Тому участь у співпраці на регіональному рівні дозволить нашій державі, хоча і опосередковано, бути залученою до європейських інтеграційних процесів [40, с. 194-205].

Завдання підвищення конкурентоспроможності підприємств завжди були у полі зору як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, однак багато питань теоретичного, методологічного, а також прикладного характеру на сьогодні залишаються повністю не вирішеними внаслідок несистемного та епізодичного їх дослідження.

Головними перешкодами на шляху забезпечення конкурентоспроможності української економіки в глобальному середовищі є: фіскальна спрямованість грошової політики; поширення корупції, тонізація; відсутність достатнього фінансування науки, стимулів для інвестиційно-інноваційної діяльності; недостатня підтримка конкурентних переваг вітчизняних товаровиробників.

Українська економіка базується на традиційних галузях, що практично не змінюються протягом тривалого часу. Спад промислового виробництва, низькі рентабельність продукції і прибутковість підприємств можуть надовго зберегти відсталість країни, посилити розрив між нею та іншими геополітичними державами-сусідами, перетворити її у сировинний придаток розвинених держав.

Сьогодні процес глобалізації для України неминучий ще і тому, що вона вступила до Світової організації торгівлі, де діють закони виживання найбільш конкурентного виробника. У цих умовах іноземні підприємства, які захоплюють українські ринки, є технологічно сильнішими та більш конкурентоспроможними.

При глобалізації світової економіки глобалізується і конкуренція українських товаровиробників. Практично завжди це боротьба з відомими крупними корпораціями. Не можна розраховувати, що знайдеться ринок, не доступний для всіх інших. Тому проблема забезпечення

конкурентоспроможності власної продукції потребує послідовних дій і державної підтримки для свого вирішення [38, с. 69-70].

Отже, характеристика глобалізації як фактора економічного буття, полягає в наступному:

1. Глобалізація у світогосподарських зв'язках є незворотнім явищем, яке охопило економічні процеси і розширюється в усіх напрямках.

2. Проявами глобалізації є світові і надрегіональні структури, транснаціональні корпорації, інші корпоративні фірми та їх союзи.

3. Поряд з деякими позитивними проявами, глобалізація є засобом високорозвинених країн ринкової економіки зберегти і посилити свою гегемонію, підкорити фінансові потоки, утримати сировинний ринок.

4. Україна активно рухається у напрямку глобалістських процесів. Враховуючи низьку конкурентоспроможність усіх складових її економіки, потрібні активна позиція у міжнародних відносинах і підтримка вітчизняних суб'єктів господарської діяльності, включаючи українські ТНК, на найвищому державному рівні.

5. Глобальна економіка багато в чому змінила теорію конкуренції і основні постулати ринкової економіки. Необхідні її осмислення і створення комплексної наукової теорії, що, як мінімум, відобразить реалії глобалізму, а як максимум, надасть його глибоке теоретичне обґрунтування і перспективи розвитку та взаємодії з іншими складовими сучасної змішаної економіки (в інтерпретації автора – глобального мережевого суспільства).

1.2. Значення інноваційної спрямованості для економічного розвитку України

Інноваційний розвиток є визначальним фактором росту ефективності діяльності підприємства, підвищення якості продукції, економічного використання ресурсів, запобігання екологічним наслідкам індустріалізації. Тільки за умови досягнення високого рівня інноваційної діяльності підприємств економіка країни зможе зайняти гідне місце у світовому процесі економічного розвитку. Саме інновація, сприяє динамічному саморозвитку та забезпечує конкурентоспроможність на всіх ієрархічних рівнях економіки. Інноваційний розвиток підприємств – це визначений безперервний рух, що базується на впровадженні і реалізації інновацій, які зумовлюють поліпшення кількісних та якісних характеристик діяльності підприємства, забезпечують зміцнення його ринкових позицій та створюють умови для його прогресивного розвитку.